

essence of the idea of achieving a competent effect – the actual effectiveness of higher psychological education.

Key words: *professional speech, communication, declarative knowledge, procedural knowledge, professional skills and abilities, competence, competency, activity of a psychologist.*

Відомості про автора

Калмиков Георгій Валентинович, кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», докторант, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, Україна

Kalmykov , Heorhii V. Ph. D. in Pedagogy, assistant professor, SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hryhoriy Skovoroda», doctoral, corresponding member of the International Academy of Science of Pedagogical Education, Ukraine

E-mail: kalmykov_gv@ukr.net

УДК 159. 37.015.3

Максим О.В.

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСІБ З ВИКРИВЛЕННЯМ РОЗВИТКУ ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Максим О.В. Ресоціалізація осіб з викривленням розвитку ціннісних орієнтацій. *В статті показано, що ресоціалізацію можна розглядати як один із найскладніших соціальних процесів, спрямований на подолання десоціалізації особистості, тобто відновлення особою якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві, засвоєння нових цінностей, соціальних ролей і навичок замість втрачених, деформованих або несформованих, переорієнтація соціального спрямування розвитку особистості шляхом включення її у нові, позитивно орієнтовані міжособистісні стосунки й види діяльності.*

Формування ціннісних орієнтацій мають різні за змістом особливості: інтеріоризація цінностей, будівництво ієрархії цінностей, визначення спрямованості, корекція поведінки та формування необхідних ціннісних орієнтацій, забезпечення психологічних, комунікативних та методичних умов.

Визначено, що формування ціннісних орієнтацій відбувається в єдності трьох психологічних механізмів: інтеріоризації, ідентифікації, інтерналізації. З їх допомогою особистість сприймає цінність, привласнює її, перетворюючи у власну, та будучи засвоєною, транслює через дії, поведінку у вигляді ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: девіанти, соціалізація, десоціалізація, ресоціалізація, стадії ресоціалізації, ціннісні орієнтації.

Максим О.В. Ресоциализация лиц с искривлением развития ценностных ориентаций. В статье показано, что ресоциализацию можно рассматривать как один из самых сложных социальных процессов, направленный на преодоление десоциализации личности, то есть восстановление лицом качеств, необходимых для нормальной жизнедеятельности в обществе, усвоение новых ценностей, социальных ролей и навыков взамен утраченных, деформированных или несостоявшихся, переориентация социальной направленности развития личности путем включения ее в новые, положительно ориентированные межличностные отношения и виды деятельности.

Формирование ценностных ориентаций имеют различные по содержанию особенности: интериоризация ценностей, строительство иерархии ценностей, определение направленности, коррекция поведения и формирование необходимых ценностных ориентаций, обеспечение психологических, коммуникативных и методических условий.

Определено, что формирование ценностных ориентаций происходит в единстве трех психологических механизмов: интериоризации, идентификации, интернализации. С их помощью личность воспринимает ценность, присваивает ее, превращая в

собственную, и будучи усвоенной, транслирует через действия, поведение в виде ценностных ориентаций.

Ключевые слова: *девианты, социализация, десоциализация, ресоциализация, стадии ресоциализации, ценностные ориентации.*

Актуальність теми. Зміни соціального порядку в суспільстві призвели до серйозних трансформацій у життєдіяльності соціальних інститутів та суспільних структур. У сформованій ситуації є важливим як аспект змістовних змін, які відбуваються в соціумі, так і факт руйнування старих основ. Ці процеси не можуть відбуватись безболісно, не торкаючись сутнісних та глибинних елементів людської природи і соціального устрою. Значна зміна укоріненого ладу, спроби пошуку себе в середовищі, що змінюється – завдання, яке вирішити не всім під силу. Для особистості, що знаходиться на етапі становлення, такі зміни можуть призвести до формування розмитої системи цінностей. Руйнування системи ціннісних орієнтацій, яке відбувається в даних умовах, неминуче призводить до складних психічних станів, які узагальнено можна визначити як дезадаптація. В даному випадку – це прагнення і спроби реалізації цієї системи цінностей в суспільстві досить агресивними і найчастіше насильницькими методами. Психічна дезадаптація характеризується руйнуванням колишньої системи цінностей і відсутністю необхідних ресурсів для її реструктуризації. Саме це в поєднанні з іншими несприятливими факторами психофізіологічного характеру є джерелом депресивних станів, неврозів, межових станів, що передують суїцидальні дії, серйозні психічні розлади. Необхідність ресоціалізації виникає там, де соціалізація не була успішною і замість соціально й культурно прийнятних цінностей і

форм поведінки індивідом були засвоєні асоціальні, що віддзеркалювалися на соціальному середовищі. Безумовно, це викликає негативну реакцію зі сторони соціуму і не дозволяє людині жити повноцінним життям. Отже, головне завдання соціалізації – забезпечення здатності особистості до життєдіяльності в суспільстві – виявляється невиконаним. Саме тоді й виникає необхідність у дублюючому її процесі – ресоціалізації.

Мета статті полягає у дослідженні шляхів ресоціалізації осіб з викривленням розвитку ціннісних орієнтацій.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Зміст ціннісних орієнтацій підлітків відіграє провідну роль з погляду на майбутні перспективи та напрямок розвитку суспільства. В рамках гуманізації освіти, де закладені основні теоретичні положення щодо смислового виміру існування особистості, проблема розвитку ціннісних орієнтацій підлітків, набуває особливого значення, оскільки формування свідомої, суспільно активної особистості здатної до саморозвитку і самореалізації є одним з першочергових завдань школи. Водночас, зміна соціального статусу, підвищення вимог та очікувань щодо зрілості особистості, призводить до ускладнення проблеми соціальної адаптації підлітків, що виникає як результат невідповідності між ідеалізованими поглядами і оточуючою реальністю і призводить до деформації ціннісних орієнтацій підлітків. Відповідно, це проявляється у труднощах самовизначення життєвих пріоритетів підлітків, їхній соціальній дезадаптації. У сучасному українському суспільстві повсякчас відбуваються соціально-економічні та політичні зміни, які

характеризуються трансформацією суспільної свідомості, зміною провідних цінностей та моральних пріоритетів. Для особистості, що знаходиться на етапі становлення, такі зміни можуть призвести до формування розмитої системи цінностей. Руйнування системи ціннісних орієнтацій, яке відбувається в даних умовах, неминуче призводить до складних психічних станів, які узагальнено можна визначити як дезадаптація. В даному випадку – це прагнення і спроби реалізації цієї системи цінностей в суспільстві досить агресивними і найчастіше насильницькими методами. Психічна дезадаптація характеризується руйнуванням колишньої системи цінностей і відсутністю необхідних ресурсів для її реструктуризації. Саме це в поєднанні з іншими несприятливими факторами психофізіологічного характеру є джерелом депресивних станів, неврозів, межових станів, що передують суїцидальні дії, серйозні психічні розлади. Необхідність ресоціалізації виникає там, де соціалізація не була успішною і замість соціально й культурно прийнятних цінностей і форм поведінки індивідом були засвоєні асоціальні, що віддзеркалювалися на соціальному середовищі. Безумовно, це викликає негативну реакцію зі сторони соціуму і не дозволяє людині жити повноцінним життям. Отже, головне завдання соціалізації – забезпечення здатності особистості до життєдіяльності в суспільстві – виявляється невиконаним. Саме тоді й виникає необхідність у дублюючому її процесі – ресоціалізації.

До осіб, котрі стали на шлях злочинності, обравши відповідно злочинний тип поведінки, суспільство через інститути соціалізації, органи соціального контролю здійснює ресоціалізацію – відновлення раніше порушених якостей особистості, необхідних їй

для повноцінної життєдіяльності в суспільстві. За своєю суттю це процес соціального оновлення особистості, засвоєння нею позитивних з погляду суспільства соціальних норм і цінностей, взірців поведінки. Пов'язана ресоціалізація з руйнуванням засвоєних індивідом у процесі асоціалізації, десоціалізації негативних антигромадських норм і цінностей, прищепленням визнаних суспільством цінностей і вчинків. Ресоціалізуючі заходи здійснюють ті самі соціальні інститути, що й соціалізацію: сім'я, школа, трудовий колектив, навчальні заклади, громадські організації тощо. До осіб, котрі стали на шлях злочинності, обравши відповідно злочинний тип поведінки, суспільство через інститути соціалізації, органи соціального контролю здійснює ресоціалізацію – відновлення раніше порушених якостей особистості, необхідних їй для повноцінної життєдіяльності в суспільстві. За своєю суттю це процес соціального оновлення особистості, засвоєння нею позитивних з погляду суспільства соціальних норм і цінностей, взірців поведінки. Пов'язана ресоціалізація з руйнуванням засвоєних індивідом у процесі асоціалізації, десоціалізації негативних антигромадських норм і цінностей, прищепленням визнаних суспільством цінностей і вчинків.

На думку Р.М. Юлдашева процес ресоціалізації неповнолітніх правопорушників повинен здійснюватися, орієнтуючись на певні принципи: а) гуманістична спрямованість процесу; б) особистісна спрямованість ресоціалізації (облік вікових і індивідуальних особливостей правопорушника; в) професіоналізм виховно-профілактичної та правоохоронної діяльності; г) наявність спеціальних кадрів, що спеціалізуються на ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; д) оздоровлення умов сімейного

та суспільного виховання неповнолітніх правопорушників; є) допомога сім'ї в ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; ж) надання пріоритету покарань, не пов'язаних з позбавленням волі неповнолітніх правопорушників.

М.І. Єнікеев вважає, що ресоціалізація особистості пов'язана перш за все з їхньою ціннісною переорієнтацією, формуванням у них механізму соціально-позитивного цілеутворення, відпрацюванням у особистості міцних стереотипів соціально-позитивної поведінки. Таким чином, ресоціалізація, як і соціалізація, стосується ціннісного, поведінкового та афективного компонентів особистості. Але необхідність ресоціалізації виникає там, де соціалізація не була успішною і замість соціально й культурно прийнятних цінностей і форм поведінки індивідом були засвоєні асоціальні, що віддзеркалювалися на соціальному середовищі. Безумовно, це викликає негативну реакцію зі сторони соціуму і не дозволяє людині жити повноцінним життям. Отже, головне завдання соціалізації – забезпечення здатності особистості до життєдіяльності в суспільстві – виявляється невиконаним.

С.В. Волкова зазначає, що ресоціалізація це є цілеспрямовано - організована переорієнтація в морально-ціннісній і поведінковій сферах особистості підлітка, сприяюча формуванню у нього соціально цінних орієнтацій і норм поведінки.

Загальновідомо, що підлітковий вік - це перехідний період онтогенезу людини, в рамках якого, з одного боку, продовжують свій розвиток вже сформовані сфери психіки, а з іншого боку, відбувається ставлення нових психологічних сфер. Одна з найважливіших сфер психіки людини в даний період - формування світогляду і цілісної картини світу, в рамках якої

ціннісні орієнтації виступають як психологічні новоутворення, в найбільшій мірі впливають на подальше існування людини. В цьому сенсі важливим підсумком формування ціннісних орієнтацій в підлітковому віці є зріла особистість. Вони регулюють спрямованість, ступінь зусиль суб'єкта, визначають в значній мірі мотиви і цілі організації діяльності. Л.Кольберг розглядає формування ціннісних орієнтацій особистості за допомогою проходження людиною стадій морального розвитку, в результаті якого цінності суспільства інтеріорізуються особистістю і їх дотримання стає внутрішньою потребою [5]. Перспективний напрямок в дослідженні ціннісної сфери особистості являє собою віково-психологічний підхід, заснований на обліку структури психологічного віку як триєдності соціальної ситуації розвитку, провідною діяльності та психологічних новоутворень. В першу чергу цікава точка зору Р. Хейвігхерста, на думку якого головним завданням розвитку особистості є самовизначення в сферах загальнолюдських цінностей і вироблення власної ціннісної системи [2, р. 52]. Суспільство пропонує безліч цінностей, але шлях до них індивідуальний: це пошук сенсу життя, свого місця в ній. Е. Еріксон пов'язує такий пошук з вирішенням проблеми ідентичності [3]. За В. Франкл, ціннісні орієнтації виражають особистісну значимість соціальних, культурних, моральних цінностей, відображаючи ціннісне ставлення до дійсності. Цінності регулюють спрямованість, ступінь зусиль суб'єкта, визначають в значній мірі мотиви і цілі організації діяльності [4]. Формування ціннісних орієнтацій на думку І.В. Абакумової та В.Т. Фоменко, розглянутих через призму формування антитерористичного мислення, включають наступні елементи: операціональні ціннісних орієнтацій, що проявляються у вигляді готовності до

сприйняття (позитивного чи негативного) будь-якого явища; цільові настановлення, характеризуються узгодженням вибору цілей та присвоєння певного змісту явищам чи подіям; мотиваційні настановлення є проявом стійкої тенденції, що характеризується прагненням поводити себе у відповідності з власними уявленнями про те «яким я хочу бути» [2, с. 129].

С.В. Єфименко серед психолого-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій виділила наступні: психологічні (мотивація, відношення до діяльності, вольовий потенціал, саморегуляція, тощо); комунікативні (спеціальні предметні дії, когнітивні дії на основі певної інформації (в залежності від спрямованості ціннісно-смыслових настановлень на те чи інше явище); методичні (оволодіння конкретними способами та прийомами діяльності, вміння орієнтуватись в цій діяльності та інші).

Перейдемо до розгляду нашого бачення механізмів формування ціннісних орієнтацій. Вважаємо, що перший психологічний механізм, що забезпечує формування настановлень це – інтеріоризація. Вперше явище інтеріоризації було розглянуто в роботах Е.Дюркгейма та пов'язане з поняттям соціалізації, позначаючи запозичення основних категорій індивідуальної свідомості зі сфери суспільного досвіду.

Ж.Піаже в межах розвитку операціональної теорії розвитку інтелекту розглядав його як результат інтеріоризації зовнішніх предметних дій, який полягає не в простому переході до дій у вигляді уявлень, а є механізмом формування внутрішнього плану свідомості. В рамках діяльнісного підходу та вивчення співвідношення зовнішньої та внутрішньої діяльності О.М. Леонтьєв зазначив, що інтеріоризація – це «перехід, в результаті якого зовнішні за своєю формою процеси з

зовнішніми речовими предметами перевтілюються в процеси, що протікають в розумовому плані, в плані свідомості...».

Б.Г. Ананьев вказав, що «формування особистості шляхом інтеріоризації – привласнення продуктів суспільного досвіду та культури в процесі виховання та навчання – є разом з тим засвоєнням певних позицій, ролей та функцій, сукупність яких характеризує її соціальну структуру. Всі сфери мотивації та цінностей детерміновані саме цим суспільним становленням особистості» [8, с. 55-56].

Серед наукових праць представлені доробки вчених щодо інтеріоризації цінностей. Так, О.Ю. Огородніков визначив її наступним чином: «є невід'ємною частиною формування гармонійно розвинутої особистості, тобто формування такої людини, яка була б здатна приймати участь в соціальній взаємодії, вступати в соціальні відношення, здійснювати рефлексію результатів індивідуальних та групових соціальних дій, класифікувати ресурси та можливості досягнення цілей...». На думку І.Ф. Клименко, інтеріоризація цінностей відбувається посередництвом засвоєння соціальних норм. Автор наголошує, що лише емоційне ставлення та діяльне відношення особистості створюють умови для інтеріоризації цінностей. Таким чином емоції відіграють значну роль у формуванні власної системи цінностей, ціннісних орієнтацій, а також ціннісно-сміслових настановлень.

Я. Гудечек виділив етапи засвоєння цінностей: надходження інформації про існування цінності; трансформація інформації, тобто її власне тлумачення; активна діяльність, що полягає або в прийнятті, або в відторгненні; четверта стадія включає два варіанти: 1 – включення цінності до власної системи; 2 –

байдужість, не прийняття цінності; останній етап полягає в тому, що відбуваються зміни особистості та, як наслідок, привласнення тієї чи іншої цінності.

Інтеріоризація цінностей, за визначенням Б.С. Круглова, є свідомим процесом, оскільки передбачає вибір особистістю серед тих чи інших явищ лише ті, які мають для неї певне значення (цінність). На думку дослідника, здатність перетворювати засвоєні цінності в певну особистісну структуру може відбуватися лише при високому рівні особистісного розвитку.

Через призму виховання процес формування ціннісних орієнтацій розглянула Н.О. Асташова й виділила ряд стадій: пред'явлення цінності – усвідомлення її особистістю – прийняття – реалізація в діяльності та поведінці – закріплення ціннісної орієнтації та трансформація їх в якості особистості – актуалізація потенційних цінностей. Автором запропоновано умови, слідуючи яким, розвиток ціннісних орієнтацій буде продуктивним: *системний підхід* в пред'явленні та засвоєнні ціннісних орієнтацій; *варіативний підхід* щодо вибору цінностей; *інформаційно-насичений підхід*, що передбачає глибоке проникнення в суть конкретної орієнтації; *емотивний підхід*, постійне стимулювання розвитку емоційно-чуттєвої сфери, позитивного ставлення до цінностей та ін.

Таким чином, інтеріоризація – це процес який забезпечує формування ціннісно-смислових настановлень.

Засвоєння цінностей відбувається також за допомогою іншого процесу, саме – ідентифікації. Розглянемо сутнісні особливості цього явища більш детально.

Серед зарубіжних психологів ідентифікацію вивчав З. Фрейд спочатку для інтерпретації сновидінь, потім для аналізу процесів,

за допомогою яких дитина засвоює зразки поведінки значущих інших, як найбільш ранній прояв емоційного зв'язку з іншими людьми.

Для тлумачення ідентифікації Ч.Х. Кулі використовував поняття «дзеркальне Я», що включає три основні елементи «уявлення про те, як ми виглядаємо в очах іншої людини; уявлення про те, що вона міркує про цей наш образ, та певне почуття Я, на зразок гордості або сорому» та «первинні групи», що «характеризуються тісними, безпосередніми зв'язками та співпрацею. Вони первинні в декількох смислах, але головним чином через те, що є фундаментом для формування соціальної природи та ідеалів індивіда». Саме у первинних групах, за автором, і відбувається процес ідентифікації.

Серед поглядів радянських та російських вчених на ідентифікацію виокремлюємо погляди Л.С. Виготського, який вважав наслідування (ототожнення) основою для виникнення всіх властивостей свідомості та видів діяльності.

На думку В.А. Петровського ідентифікація утворює одну із форм відображеної суб'єктності (властивість індивіда бути суб'єктом активності), коли в якості суб'єкта ми відтворюємо в собі саме іншу людину, її цілі (а не власні спонуки); це «форма ідеальної представленості цієї людини в моїй життєвій ситуації, що є джерелом перевтілення цієї ситуації в значимому для мене напрямі» .

Ю.В. Громико в дослідженні, присвяченому явищу персоналізації в освіті, вказав, що «в процесі ідентифікації людина вибудовує чи знаходить тотожність власного «Я», відносячи себе до певних абсолютних для неї цінностей, яким вона служить». Ідентифікацію як процес інтеграції людей в

соціальну спільноту, що виражається в поглядах, інтересах, нормах визначила О.М. Калашникова. На думку вченої цей процес відбувається через інтеріоризацію, тобто «привласнення одних цінностей індивідом чи групою та «відбракування» інших». Як єдність антиномії долучення – відчуження, процес ідентифікації розглянула В.С. Мухіна. Дослідниця вважає, що розвиток особистості є можливим саме завдяки цим протилежним механізмам, а ідентифікація – це «механізм ототожнення індивідом себе з іншою людиною чи будь-яким об'єктом це безпосереднє переживання суб'єктом (в тій чи іншій мірі) своєї тотожності з об'єктом ідентифікації». Схожих поглядів дотримується В.В. Абраменкова, яка визначила, що в основні механізму ідентифікації-відчуження є процес уподібнення настановленням та особистісним смислам іншої людини, соціальних груп, але найголовніше, пов'язаний з формуванням Я-концепції та моральної сфери особистості [3, с. 11].

Наступний психологічний механізм, що розглядається нами як запорука формування ціннісних орієнтацій – це інтерналізація. В психологічному словнику знаходимо наступне тлумачення поняття – це процес утворення тих чи інших психічних структур індивіда за рахунок привласнення зовнішніх предметних чи соціальних відношень. Розглянемо погляди вчених різних психологічних шкіл та напрямів на сутність цього поняття. Психоаналітичний підхід визначає інтерналізацію як засіб, за допомогою якого певні аспекти, що задовольняють потреби стосунків та функцій, що здійснюються однією людиною для іншої, зберігаються та стають частиною самої людини. З. Фрейд виділив її форми: рання форма інтерналізації, або первинна ідентифікація (проявляється до диференціації індивідом себе та інших об'єктів)

та вторинна інтерналізація (виникає на більш високих рівнях розвитку й проявляється в формах інкорпорації, інтроекції та ідентифікації).

В біхевіоризмі явище інтерналізації визначають як перехід від соціального наuczіння (значна роль відводиться впливу дорослих) до здатності контролювати власну поведінку. Соціально-психологічний підхід тлумачить інтерналізацію в широкому та вузькому аспектах. Перший визначає її як синонім соціалізації, другий – як частину процесу соціалізації індивіда, сукупність когнітивних та мотиваційних процесів, за допомогою яких початково зовнішні соціальні вимоги трансформуються у внутрішні вимоги особистості.

А.В. Сєрий та М.С. Яницький зазначили, що інтерналізація – це складний процес, який передбачає, перш за все, свідоме та активне сприйняття оточуючого світу, активний прояв прийнятих (засвоєних, інтеріоризованих) норм та цінностей у власній діяльності. На думку Я. Гудечека, прийняття та засвоєння цінностей в результаті має два напрями: перший – це включення цінності у власну систему цінностей, що призводить до зміни особистості у відповідності до засвоєної цінності; другий – це її заперечення.

Бархаєв Б.П. виділив психологічні фактори інтерналізації, слідуючи яким, відбувається засвоєння цінностей, а потім – їх реалізація в діяльності у вигляді ціннісно-сміслових настановлень:

інтерналізація найбільш ефективна при наявності певної потреби та ситуації діяльності, в якій ця потреба може бути задоволена;

необхідно враховувати вікові особливості особистості;

обов'язковою умовою успішності трансформації зовнішніх ідей, цінностей в особистісне настановлення та ціннісну орієнтацію є емоційна складова.

Таким чином, спільною позицією у визначенні дослідниками поняття інтерналізація є тлумачення цього явища через призму прийняття та засвоєння цінностей, вищих цінностей та соціальних норм, характерних для певної соціальної групи.

Теоретичним обґрунтуванням побудови психолого-педагогічної програми стали основні положення особистісно-орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі (Г. О. Балл, І. Д. Бех, С. Д. Максименко, І. С. Якиманська та інші).; принципи формування духовного простору особистості в працях М. Й. Боришевського, І. А. Зязюна, В. В. Рибалки, М. В. Савчина та інших; наукові доробки дослідників щодо механізмів формування ціннісних орієнтацій (І. В. Абакумова, І. М. Галян, І. О. Канєєва, В. Т. Фоменко та інші).

Зокрема, Г.О. Балл вказує, що важливою умовою загальної гуманізації освіти є її особистісна орієнтація, яка «... полягає у прилученні кожного учня (студента тощо) до культури в єдності її нормативно-репродуктивних і діалогічно-творчих складників, у сприянні розвитку учня як носія (і не просто носія, а активного носія — суб'єкта) культури і становленню при цьому гармонійної культури його особистості». Вказане автором залучення до культури (в широкому її розумінні) буде неповним без засвоєння характерних для неї цінностей та норм.

М.Й. Боришевський досліджуючи духовний простір особистості та його формування зазначив, що її мірилом слугують «ціннісні орієнтації, котрі безпосередньо чи опосередковано пов'язані з моральністю. Саме мораль, внутрішні моральні інстанції особистості виступають еталоном, за допомогою якого можна

визначити наявність та міру розвиненості духовності у людини». Тож, впливаючи на формування компонентів ціннісно-сислової сфери особистості підлітка ми розвиваємо її духовність.

Л.І. Пилипенко умовою розвитку духовності особистості, її цінностей та ціннісних орієнтацій визначає гуманізацію міжособистісних взаємин у навчально-виховному процесі. Дослідниця вказує, що починаючи з підліткового віку особистість «звертається» до власного духовного світу та вперше в розвитку особистості акти самопізнання, самоспостереження, самовизначення та саморегуляції стають важливими потребами особистості, що, загалом, стимулює формування духовності. Отже, вагомим соціальним інститутом, в якому розвивається ціннісно-сислова сфера особистості є школа та забезпечуваний нею навчально-виховний процес.

Вищенаведені методологічні положення, на які ми спиралися при розробці психолого-педагогічної програми співвідносяться з провідними ідеями науковців щодо психологічного супроводу. Тож, розглянемо його загальні особливості. Так, О.Т. Шпак та Н.М. Угляренко, узагальнюючи погляди дослідників визначають супровід як особливу форму здійснення пролонгованої соціальної та психологічної допомоги. За твердженням дослідників її вагомою особливістю є власне пошук джерел та ресурсів для розвитку особистості.

На думку науковців, в ході супроводу відбувається залучення особистості вихованця до соціокультурних цінностей сприяння самовизначенню та обранні життєвого шляху особистістю, розвиток моральної спрямованості школярів, а важливою умовою його реалізації є те, що він може здійснюватись тільки у плідній

співпраці з усіма суб'єктами взаємодії: дітьми, батьками, педагогами та психологом.

Таким чином, впровадження психолого-педагогічного супроводу є необхідною умовою формування гармонійно розвинутої особистості, оскільки сучасні умови невинних змін у всіх сферах суспільного життя, накладають відбиток на формування ціннісно-сислової сфери особистості підлітка. Засобами профілактики, діагностики, психолого-педагогічної просвіти працівники соціально-психологічної служби школи та педагоги повинні реалізовувати завдання не тільки навчання та виховання, а й сприяти формуванню ціннісно-сислових настановлень.

Ґрунтуючись на поглядах науковців щодо змісту та особливостей психологічного супроводу, подамо наше бачення змісту психолого-педагогічного супроводу формування ціннісних орієнтацій девіантів.

Висновки. Розвиток поглядів науковців дозволив визначити, що розвиток ціннісних орієнтацій відбувається в єдності трьох психологічних механізмів: інтеріоризації, ідентифікації, інтерналізації. З їх допомогою особистість сприймає цінність, привласнює її, перетворюючи у власну, та будучи засвоєною, транслює через дії, поведінку у вигляді ціннісних орієнтацій. Обґрунтовано необхідність впровадження психолого-педагогічної програми формування ціннісних орієнтацій. Визначено її структурну, змістовну й організаційну цілісність, яку забезпечує комплекс заходів: групові заняття з девіантами (міні лекції, групові дискусії, рольові ігри, психодраматичні вправи, техніка «мозкового штурму», творчі домашні завдання); робота з педагогами (лекції,

виступ на методичному семінарі та проведення круглого столу з визначеної проблематики).

Список використаних джерел

1. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2. – С. 49-57.

2. Булах І.С. Ціннісні орієнтації в контексті особистісної позиції сучасного підлітка / І.С. Булах // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 115-131.

3. Галян І.М. Соціокультурні виміри ціннісно-смислових настанов особистості / І.М. Галян // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – 2, Вип. 10. – С. 79-83.

4. Клименко И.Ф. Генезис ценностных ориентаций, исследование отношения к норме социального поведения на разных этапах социального развития человека / И.Ф. Клименко // К проблеме формирования ценностных ориентаций и социальной активности личности. – М., 1992. – С. 3-12.

5. Коберник Л.О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості / Л.О. Коберник // Наука і освіта. – 2008. - № 4/5. – С. 28-33.

6. Максименко С.Д. От психологического обеспечения к психологическому сопровождению / С.Д. Максименко, Г.В. Ложкин, А.Б. Колосов // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 12. – С. 1-10.

7. Москаленко О.В. Структурні компоненти ціннісно-смиислової сфери особистості / Ольга Володимирівна Москаленко // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2013. – № 1 (37). – С. 91-98.

8. Пенькова О.І. Сімейно-родинні ціннісні орієнтації у духовному розвитку старшокласників / О.І. Пенькова // Виховання духовності особистості: навчально-методичний посібник / За заг. ред.

9. М.Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – С. 34-48.
10. Салихова Н. Р. Типы смыслообразования в контексте личностных ценностей и смысловой профиль ценностей [Электронный ресурс] / Н.Р. Салихова. – Режим доступа: http://psy.tsu.ru/data/pdf/3_22.pdf
11. Schwartz S. H. An overview of the Schwartz theory of basic values [Электронный ресурс] / S.H. Schwartz // Psychology and Culture, 2(1). – 2012. –Режим доступа: <http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=орпс>.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Boryshevskiy M.I. Dukhovni tsinnosti yak determinanta rozvytku i samorozvytku osobystosti / M.I. Boryshevskiy // Pedahohika i psykholohiia. – 2. – S. 49-57.
2. Bulakh I.S. Tsinnisni orientatsii v konteksti osobystisnoi pozytsii suchasnoho pidlitka / I.S. Bulakh // Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiolohiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment. – 2009. – № 1. – S. 115-131.
3. Halian I.M. Cotsiokulturni vymiry tsinnisno-smyslovykh nastanov osobystosti / I.M. Halian // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Ser.: Psykholohichni nauky. – 2013. –2, Vyp. 10. – S. 79-83.
4. Klymenko Y.F. Henezys tsennostnykh oryentatsyi, yssledovanyie otnosheniia k norme sotsyalnoho povedeniia na raznykh etapakh sotsyalnoho rozvytiia cheloveka / Y.F. Klymenko // K probleme formirovaniia tsennostnykh oryentatsyi u sotsyalnoi aktyvnosti lychnosti. – M., 1992. – S. 3-12.
5. Kobernyk L.O. Rol ta mistse tsinnisnykh orientatsii u formuvanni osobystosti / L.O. Kobernyk // Nauka i osvita. – 2008. - № 4/5. – S. 28-33.
6. Maksymenko S.D. Ot psykholohycheskoho obespecheniia k psykholohycheskomu soprovozhdeniiu / S.D. Maksymenko, H.V. Lozhkyn, A.B. Kolosov // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2010. – № 12. –S. 1-10.

7. Moskalenko O.V. Strukturni komponenty tsinnisno-smyslovoi sfery osobystosti / Olha Volodymyrivna Moskalenko // Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu Ukrainy «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedagogika. – 2013. – № 1 (37). – S. 91-98.

8. Penkova O.I. Simeino-rodynni tsinnisni orientatsii u dukhovnomu rozvytku starshoklasnykiv / O.I. Penkova // Vychovannia dukhovnosti osobystosti: navchalno-metodychnyi posibnyk / Za zah. red.

9. M.I. Boryshevskoho. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2013. – S. 34-48.

10. Salykhova N. R. Туры смислообразованя в контексте личностных сущностей и смысловой профил сущностей [Elektronnyi resurs] / N.R. Salykhova. – Rezhym dostupu: http://psy.tsu.ru/data/pdf/3_22.pdf

11. Schwartz S. H. An overview of the S Rezhym dostupu: <http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=orpc.chwartz> theory of basic values [Elektronnyi resurs] / S.H. Schwartz // Psychology an

Maksym, O.V. Resocialization of persons with distortion of development of value orientations *The article substantiates that re-socialization can be considered as one of the most complex social processes, aimed at overcoming a person's de-socialization, which means restoration of personal qualities necessary for normal life in society, acceptance of new values, social roles and skills instead of lost, deformed or unformed ones, social reorientation on personal development through acceptance of new, positively oriented interpersonal relationships and activities.*

Formation of a value system has different features: internalization of values, construction of a hierarchy of values, definition of value orientation, correction of behaviour and formation of necessary values, ensuring of psychological, communicative and methodological conditions.

The article determines that formation of value orientations occurs in the unity of three psychological mechanisms: interiorization, identification, internalization. With their help, a person perceives a value, adopts it, transforming it into his/her own value; and this value, having been adopted, is translated through actions, behaviour in the form of value orientations.

Key words: *deviant, socialization, de-socialization, re-socialization, re-socialization stages, value syst*

Відомості про автора

Максим Ольга Василівна, науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

Maksym, Olha V., researcher, lab. of psychology of maladjusted adolescents, G.Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: maksiola@gmail.com

УДК 37.015.3316.614

**Максим О.В.,
Рябовол Т.А.**

**МЕТОДИ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ
ТРУДНОЩАМИ ПРИСТОСУВАННЯ ДО СОЦІАЛЬНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

Максим О.В. Рябовол Т.А. Методи розвитку емпатії молодших школярів із труднощами пристосування до соціального середовища. У статті висвітлено соціально-психологічні аспекти роботи з адаптації девіантів до сучасного соціокультурного середовища. Наведено принципи та завдання соціально реабілітаційної роботи, зокрема щодо формування адаптивних моделей поведінки.

Стаття наводить методичні рекомендації які були розроблені на основі досліджень особливостей емпатії та саморегуляції дітей молодшого шкільного віку. Доведено, що психолого-педагогічна корекція емпатії дезадаптованих школярів може здійснюватися за умови поєднання зусиль шкільного психолога, вчителя та батьків при провідній функції шкільного психолога. Вона включає: оптимізацію стосунків в шкільному соціальному середовищі на всіх